

DEVELOPMENT OF RESTORATIVE JUSTICE: GENESIS IN EUROPEAN COUNTRIES

РОЗВИТОК ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ: ГЕНЕЗА В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Igor Svietchnyi¹
Lesia Burchak²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-354-5-10>

Відновне правосуддя, саме в такій формі, як воно існує сьогодні, сформувалося у середині 70-х років ХХ століття, але інтерес до відновлення порушених прав потерпілого мав місце ще в концепціях правосуддя стародавнього світу.

З кінця середньовіччя в Європі виникла система правосуддя, в якій зобов'язання правопорушника були скоріше перед державою, ніж не перед потерпілим, яка існує до наших часів.

Підхід, що лежить в основі концепції відновного правосуддя надає можливості сторонам конфлікту відновити стан, який вони разом вважають справедливим, та завдяки цьому відновити стосунки. Що таке є справедливість для обох сторін? Справедливість є такою специфікацією стосунків між індивідами, коли всі вони усвідомлюють себе рівними стосовно певного раціонального принципу [1].

Відновне правосуддя не є заміною традиційного правосуддя, відновне правосуддя може бути одним з правових інструментів протидії злочинності, який надає правосуддю відновного характеру за рахунок використання певного способу вирішення кримінальних ситуацій і цей інструмент є ефективним, в першу чергу, стосовно неповнолітніх.

Тенденція до гуманізації суспільства, що зародилася в XVI–XVII століттях, значно посилилася в другій половині ХХ століття, коли європейські науковці хоч і не використовували поняття «відновне правосуддя», але зосереджували увагу на недоліках тогочасної системи кримінального судочинства, особливо стосовно прав потерпілих [2].

¹ Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences Ukraine, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7328-548X>

² Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5116-4694>

Важливе місце в розвитку відновного правосуддя посідають праці німецького кримінолога Ганса фон Гентінга та румунського кримінолога Бенджаміна Мендельсона. Вони вважали, що потерпілі мають розглядатися не тільки як пасивні об'єкти злочину, а й як активні суб'єкти. Крім того, вони вважали, що в кримінальному процесі слід говорити насамперед про права потерпілих, а не про права правопорушників. На той час ці ідеї були революційними для юриспруденції, для правової науки в цілому.

Вивченням та дослідженням зазначених питань займалися також німецький кримінолог Сара Марджорі Фрей та американський учений Стівен Шеффер. Так, до прикладу, Фрей стверджувала, що система кримінального правосуддя ігнорує потерпілих і пропонувала обов'язкове відшкодування шкоди як використання принципу «повернення до попереднього стану». Шеффер, зокрема, стверджував, що інтерес до відновлення порушених прав бере свій початок в уявленнях стародавнього світу. На думку дослідника, до кінця Середньовіччя ці уявлення були забуті, і виникла судова система, яка визначала обов'язок порушника перед державою, а не перед потерпілим [3].

1975 року Мішель Фуко опублікував роботу, в якій однією з основних ідей була еволюція політичних технологій у західних суспільствах під час переходу від пізнього Середньовіччя до Нової історії і далі. Він зазначив, що з плином часу каральні механізми державної влади ставали дедалі гуманнішими. Злочинці стали відбувати покарання у в'язниці, скоротилася кількість тілесних покарань. Іншими словами, змінилася сама правова природа покарання. Сформувався нові уявлення про суб'єкта правопорушення, ним стала людська свідомість [4].

Згодом критика системи кримінальних покарань у науковій доктрині поступилася місцем новій концепції відновного правосуддя, що пропонувала альтернативний підхід до розв'язання кримінальних спорів. У 1970–1980-х роках низка кримінологів і психологів у Норвегії, Нідерландах та інших країнах виступили за відмову від довгих строків тюремного ув'язнення. У їхніх роботах пропонували як альтернативи тюремному ув'язненню, так і способи скорочення кількості вироків. Американський психолог доктор Альберт Іглаш і норвезький кримінолог Нільс Крісті першими звернули увагу на кризу системи кримінального правосуддя й альтернативні парадигми, які в деяких випадках могли б істотно замінити каральні функції правосуддя.

Погляди норвезького кримінолога Нільса Крісті були прогресивними для того часу. Він виступав проти смертної кари, проти збільшення кількості злочинців у в'язницях, за гуманізацію і мінімізацію покарання, але захищав інтереси жертв. На думку Крісті, суперечки мають

вирішуватися насамперед між злочинцями і жертвами, які є основними учасниками злочину. У рамках відновного правосуддя Крісті вважав, що кримінальний процес має сприяти активній участі жертв, злочинців і членів спільноти. Держава не повинна домінувати в судах і виключати інших учасників процесу [5].

Голландський кримінолог, юрист, поет та історик Герман Біанкі також критично ставився до наявної системи виконання покарань. У своїх дослідженнях він стверджував, що існують більш ефективні способи боротьби зі злочинцями, ніж тюремне ув'язнення, і що використання покарання як основного елемента системи кримінального правосуддя є помилковим. На його думку, доцільно примирити жертв і злочинців та компенсувати жертвам моральну та матеріальну шкоду.

У роботах європейських кримінологів С. Тренкле, Ф. Дункеля, Й. Ліппельта, Й. Шітте та ін. узагальнено практику застосування відновлювальних підходів та особливості конкретизації відновного правосуддя на законодавчому рівні в окремих європейських країнах. На думку дослідників, відновне правосуддя спрямоване не на ізоляцію правопорушників, а на їхнє виправлення та гармонійну реінтеграцію в суспільство. Вони підтверджують думку про те, що використання відновного правосуддя знижує кількість повторних злочинів і мінімізує витрати, пов'язані з судовими процесами [6].

У ХХІ столітті стало можливим не тільки говорити про відновне правосуддя, а й безпосередньо застосовувати його принципи до сформованої системи кримінального правосуддя, орієнтованої на покарання. В наш час проблема для прихильників відновного правосуддя полягає в тому, щоб переконати політиків, чиновників і широку громадськість у необхідності його реалізації.

Таким чином країни Європи являють собою приклад держав з величезним теоретичним і практичними напрацюваннями щодо відновного правосуддя. Шлях України до європейської спільноти вимагає приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів. Це стосується, зокрема, кримінального процесу, який захищає права, свободи та інтереси громадян, враховуючи при цьому реалії розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Светлічний І. В. Деякі актуальні питання кримінально-правової охорони прав неповнолітніх у кримінальному процесі, імплементації принципів відновного правосуддя щодо дітей та молодих людей. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2020. Вип. 88. С. 212–224.

2. Светлічний І. В., Светлічна О. В. Актуальні питання протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя. *Молодий вчений*. 2021. Вип. 11 (99). С. 28–31.

3. Светлічний І. В. Відновне правосуддя як елемент кримінально-правової охорони прав дітей. *Часопис Київського університету права*. 2021. Вип. 4. С. 383–386.

4. Светлічний І. В., Светлічна О. В. Протидія злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя: правовий і психологічний аспекти. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2021. Вип. 90. С. 107–114.

5. Светлічний І. В., Малець О. О. Кримінально-правова протидія злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя. *Міжнародний науковий журнал «Правовий часопис Донбасу»*. 2022. Вип. 4 (81). Ч. 2. С. 108–112.

6. Светлічний І. В. Роль відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 1. С. 254–257.